

ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ ЗБОРІВ

І. ДЗЮБА,

**академік НАН України, академік-секретар Відділення літератури,
мови та мистецтвознавства НАН України**

Звітний 2001-й рік залишиться в нашій пам'яті і як ювілейний в історії держави, і як перший рік нашої праці у ХХІ ст., отже, показовий щодо того, з чим ми перейшли рубіж століть.

У ці дні відбувалися загальні збори в усіх відділеннях НАНУ. На цих зборах у нашому Відділенні було констатовано, що 2001-й рік ознаменований рекордним обсягом друкованої продукції — 95 індивідуальних і колективних праць, у тому числі 62 монографії та збірники, 10 посібників і підручників для вищих навчальних закладів і шкіл, 12 довідників і словників, понад 1500 публікацій у наукових збірниках та періодиці. Серед них і видання, що стали культурними подіями загальнонаціональної ваги, — 1-й та 2-й томи академічного Зібрання праць Т.Г. Шевченка у 12 т., енциклопедія «Українська мова», унікальна інтегрована лексикографічна система «Словники України» у вигляді лазерного CD-ROM диска. Завершено видання 3-томного «Атласу української мови», першого українського перекладу Євангелія з XVI ст. — «Пересопницького Євангелія». Науковці Відділення взяли участь у виданні 1-го тому ЕСУ.

На наших Загальних зборах зазначалося, що позитивний вплив на робочу атмосферу в наукових колективах справили державні акти останнього часу, спрямовані на підтримку НАНУ, зокрема істотне підвищення заробітної платні науковцям. Водночас говорилося і про те, що обсяг публікацій — а це і є конкретна форма творчої продуктивності в наших галузях — міг би бути набагато більшим, що в усіх наукових колективах нагромадилася продукція, якої роками не вдається видрукувати, і що ситуація, коли профінансовується тільки заробітна платня, а на інші потреби з року в рік не надходять навіть ті мізерні кошти, які плануються, — становить загрозу для майбутнього науки і є випробуванням на міцність не лише для науковців, а й для підлог та стін інститутів...

Протягом кількох років тривають дискусії про майбутнє Національної академії наук, про вдосконалення чи реорганізацію її структур. Але пропозиції надходять переважно від представників природничих, фізико-математичних наук. Гуманітарії здебільшого мовчать. Мені здається, що це пояснюється не так тим, що вони задоволені станом своєї науки, як тим, що не почуваються достатньо компетентними і незалежними, аби обговорювати загальноакадемічні справи і загальнонаціональну наукову стратегію під кутом зору модернізації та світової інтелектуальної конкурентності. Якщо, скажімо, біологи, генетики, математики, фізики оцінюють свої досягнення і можливості з огляду на світовий рівень відповідних наук і дослідницьких процедур, то в колах гуманітаріїв це ще не стало нормою. До певної міри таке становище зумовлене й самою специфікою предмета, скажімо, історико-літературних чи фольклористично-народознавчих досліджень, але є й інша обставина: недостатня включеність у світовий культурологічний контекст.

Доводиться говорити і про локальну обмеженість нашої гуманітаристики — відсутність у ній фундаментальних досліджень, присвячених культурам Азії, Африки, Латинської Америки, Скандинавії, Кавказу, Балтії. Дещо робиться в університетах, але епізодично і

хаотично. Особливо тривожне явище — вгасання української славістичної школи, ще недавно досить потужної, відсутність власного авторитетного голосу в світовій славістиці. І це в той час, коли сфальшовану слов'янську ідею використовують у великій геополітичній грі. Давно вже слід подумати про українську школу русистики — варто тут, як і ще багато в чому, брати приклад з Івана Франка. Кожна нація зусиллями своїх інтелектуалів виробляє власний погляд на скарби культур інших народів, і українська культурологія може й повинна інтерпретувати явища російської культури, як і інших, у своєму ракурсі бачення, з погляду нашої національної перцепції, в контексті наших культурних процесів і перспектив, тим самим збагачуючи спектр інтерпретацій російської культури і водночас саму українську культуру. Це набагато природніше для науки і набагато плідніше для культур, ніж епігонське наслідування підходів російських авторів або некритичне переймання міфів, яких у російському культурному вжитку не менше, ніж у будь-чому іншому.

Постає необхідність теоретичного осмислення сутності і механізму взаємодії культур у сучасному світі, їхньої складної діалектики, яка не зводиться до успадкованої нами з радянських часів політично наснаженої тези про виключно благотворний вплив однієї культури на інші та банальної фрази «культури не воюють», тоді як насправді, по-перше, культури успішно використовуються у протистояннях і війнах держав, цивілізацій, рас, по-друге, взаємодія самих культур може включати і стимулювання однієї іншою, і загрозу знеособлення, і захисну реакцію, що теж можна розглядати як стимулювання від зворотного, і вибірковість у сприйнятті явищ інших культур.

Найсприятливішою для всякої національної культури є ситуація взаємодії не з однією, а з багатьма культурами світу. Для нас одним із чинників такої взаємодії має стати активна участь українського літературознавства і мистецтвознавства, культурології у вивченні літератур і культур світу. І хотілося б, щоб наші здобутки тут були цікавими і важливими не лише для нас самих. Але для розвитку відповідних нових напрямів досліджень, про які я говорив вище, потрібне серйозне структурне і фінансове забезпечення, стабільна і довгострокова державна підтримка. Розмовами про гранти й госпдоговори цій стратегічній справі не зарадиш.

Так само державні рішення потрібні і в справі підготовки фахівців-гуманітаріїв з комп'ютерного моделювання і конструювання. Жоден вищий навчальний заклад і жодна аспірантура не готують сьогодні таких фахівців порядком виконання державної програми, оскільки її не існує (ініціативи Київського національного і Донецького університетів тут мало). Це гальмує розвиток інформатизації в гуманітарній сфері, зокрема комп'ютерної лінгвістики, що, у свою чергу, стримує створення сучасної вітчизняної лексикографічної бази і призводить до відставання у галузі систем штучного інтелекту. А останні, як відомо, — ядро інтелектуальних технологій XXI ст.

Інша тривожна проблема: глибока прірва між рівнем наукового осмислення української культури і буденною суспільною свідомістю. Іноді здається, що водночас відбуваються два прямо протилежні процеси: чим переконливіше дослідники у своїх працях розкривають цінності української культури, достоїнства української мови тощо, тим успішніше суспільство обходиться без них, культурно і мовно деукраїнізуючись. Звичайно, за цим стоять чинники позанаукового характеру, і наївно сподіватися, що фундаментальна наука може прямо впливати на інтелектуальний і моральний рівень натовпу. Але вона може і повинна мати процедури аналізу культурних і мовних процесів у суспільстві, зрештою пропонувати науково обґрунтовані способи впливу на них. Треба сказати, що цей соціокультурний аспект досліджень мало представлений у планах наших колективів. Тим часом окремі приклади засвідчують важливість і успішність праці в

цьому напрямі. Назву хоча б дослідження Ганни Залізник та Лариси Масенко «Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній».

З цього погляду ми покладаємо надії на розгортання досліджень з екології національної культури, запропонованих в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського, введення такої дисципліни, як етнологічна урбаністика, розгортання соціолінгвістичних і соціокультурних досліджень. Тут потрібна співпраця з соціологами, філософами, політологами, економістами, якої поки що немає, а це шкодить усім цим сторонам і ставить перед необхідністю об'єднання зусиль навіть на організаційному рівні, скажімо, створення комплексних дослідницьких груп. Саме на цій основі має відбуватися розробка нової обґрунтованої концепції розвитку національної культури, визначення історичного внеску українського народу в загальносвітову культуру, вироблення конкретної державної політики у галузі культури і міжнародних взаємин у країні, наукового прогнозування цієї політики, формування стратегії модернізації інфраструктури національної культури як консолідатора суспільства і гаранта національного майбуття.

І, звичайно, потрібна зацікавленість, готовність і здатність держави прислухатися до того, що пропонує наука, щоб не повторювалася сумна доля багатьох попередніх проектів і концепцій.